

Iz oslobodilačke borbe naroda Pelješca

Istorijska okosnica za postavu muzejske zbirke NOB-e Pelješca na moru u pelješkom odjeljenju u Orebiću

Ova istorijska okosnica je napravljena tako da su u njoj kronološkim redosljedom ukratko opisani događaji koji su se dešavali tokom rata i revolucije na obalama Pelješca. Tu su izneseni događaji na taj način kako bi se najsazetije moglo vidjeti koliko je Pelješac, na kojem je NOB bila razvijena do maksimuma dao, u stvaranju naše Ratne partizanske mornarice. Od prvih dana, ilegalci Pelješca, ako su htjeli imati vezu sa pokretom van Pelješca nužno su se morali orijentirati na ilegalne veze morem. U tim vezama, u tim prvim podvizima peljeških i drugih otočkih ilegalaca se nalazi sjeme, jedna od klica naše kasnije partizanske i današnje Jugoslavenske ratne mornarice. Koliko je Pelješac ovdje učestvovao ovim se daje jedna blijeda slika. Muzej će svojim eksponatima to nadopuniti.

* * *

Kapitulacijom stare Jugoslavije i dolaskom ustaša na vlast, komunisti Pelješca, našli su se u jednoj novoj situaciji, u kojoj su se relativno brzo snašli. Iskustvo ilegalnog rada Partije za vrijeme trajanja stare Jugoslavije, u novoj situaciji bilo je od velike koristi.

Sve institucije stare jugoslavenske vlasti preuzele su ustaše i one su ostale potpuno iste, osim što su dobili novu firmu, umjesto dvoglavog bijelog orla došlo je slovo »U«. Žandari i finance kao oružane institucije vlasti položili su zakletvu Paveliću i ustaškoj državi. Općinske uprave su izmjenjene dekretom ustaškog povjerenika za Pelješac, zbog toga što nisu odgovarale ustaškim načelima, jer su u općinska vijeća na prošlim izborima ušli ljudi koji su sa svojim političkim gledanjima, bili na strani komunisti. — Ovakvim postupkom ustaška vlast se još više udaljila od naroda. Žandari i financi koji su i onako bili daleko, a i općinske uprave postale su isto što i oni. Poseban revolt na ove aranžirane općinske uprave izazvan je bio kad su uz pomoć i asistenciju ustaša predali magazine bivše Jugoslavenske vojske na Pelješcu Talijanima, koji su tokom maja sve skupili i odnijeli sa sobom.

U početku rata, 6. aprila 1941. godine, do sloma bivše Jugoslavije na Pelješcu nije bila stacionirana nikakva mornarička jedinica Ratne mornarice. U nekim uvalama bile su pohranjene usidrene neke jedinice trgovačke mornarice, kao npr. u *uvali Brijesta, Mali Ston*, itd. Trgovačka mornarica, bivše Jugoslavije imala je na Pelješcu samo Lučka upraviteljstva i svjetionike i to: Rt Vratnik, rt Lijerica, kod Žu-

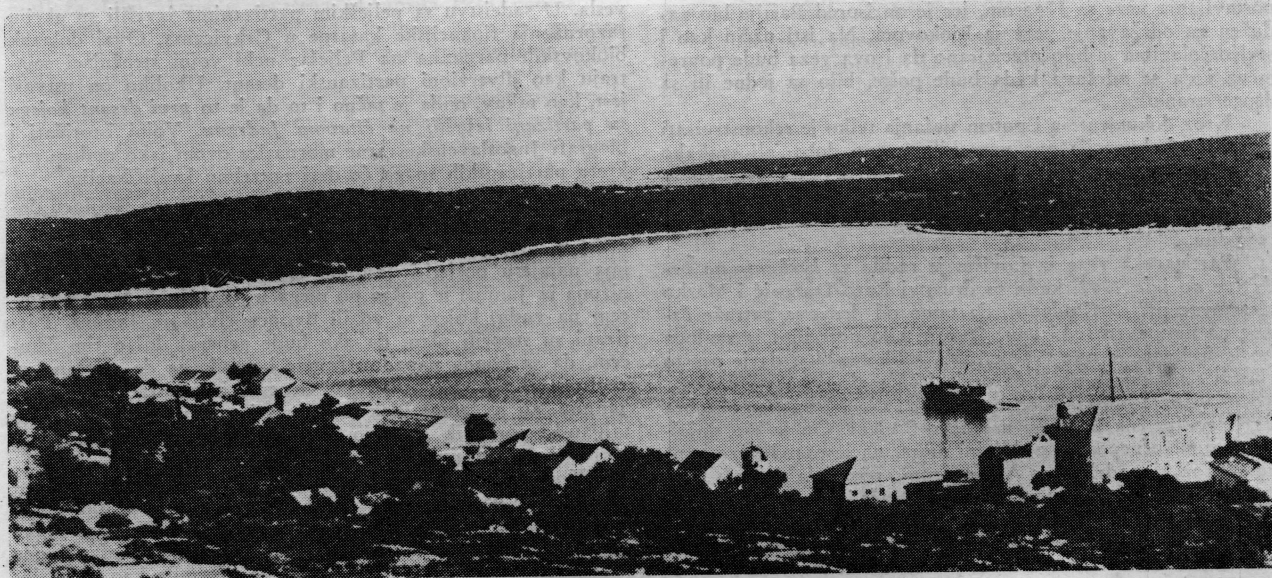
ljane, Sestrice otočići, rt Lovište, rt Blace. Tu na ovim svjetionicima su bili i svjetioničari. Lučka upraviteljstva su bila u Velikom Stonu, Trsteniku, Orebiću, Trpnju i Draču, a u ostalim lukama Žuljani, Kučiću, Crkvicama i Malom Stonu bila su lučka svjetla, za koje je bio zadužen jedan čovjek. Pored ovoga u nekim lukama nije bilo nikakvih pomorskih uređaja niti lukobrana i to Podobuču, Vignju, Lovištu, Dubi Osobjavi, Sutvidu, Brijesti i Hodiljama, ali su ipak određene pomorske pruge u određene dane pristajale, isključivo po danu. — Svi ovi uređaji su ostali i dolaskom ustaške države, *ali svjetionici nisu radili*, niti lučka svjetla obzirom na zamračenje, koje je zahtjevalo u ratu plovidbu po instinktu pomoraca a ne putem pomagala.

Tako je dolazak NDH obzirom da su Talijani preuzeli skoro svu trgovačku mornaricu bivše Jugoslavije, čitavu našu obalu ostavio bez ili skoro sa veoma malo pomorskih veza, pa time i Pelješac, čiji je jedini saobraćaj bio more. Da bi ovo bilo jasnije mora se napomenuti da 6.500 stanovnika Pelješca nije imalo ni jednog kilometra ceste, nego se saobraćaj između sela vršio na magarcima i mazgama, a van Pelješca pomorskim vezama, preko 18 manjih i većih luka i lučica, sa izgrađenim ili bez lukobrana. To izgleda prilično mnogo, ali ako pogledamo kartu Pelješca, vidjeti ćemo da nije jer je obala Pelješca dugačka oko 150 kilometara, a da pri tome nema ni jednog kilometra ceste. — Kada ovo vidimo nije nikakvo čudo kada su Pelješćani kroz svoju povijest bili pomorci i kao takovi mnogo značili.

U takovim uslovima došao je aprilski rat, koji je brzo završio i došla je ustaška država, koja je Rimskim ugovorom od dalmatinske obale pored ostalog dobila i Pelješac.

Proglasom Centralnog komiteta Jugoslavije, pozivom na ustanak naroda Jugoslavije odlazi i prvi ilegalac sa Pelješca 29. VI 1941. godine drug Ivo Mordin »Crni«.

Pored redovitih veza sa kopnom i otocima Pelješćani su po tradiciji održavali i svoje vlastite veze bilo sa barkama na vesla ili motornim leutima. Ovakve veze su bile posebno izražene na sjevernoj strani sa Neretvom, Slivnom, Neum-Klek, Hercegovinom, zbog razmjene dobara za koju nisu željeli da bude kontrolirana od vlasti. Na južnoj strani sa Korčulom i Mljetom, a rijeđe sa Lastovom, i na sjeverozapadnoj strani sa Hvarom. — Kada je došao rat i kad su normalne veze sa kopnom i susjednim otocima oslabile, ove su veze ojačale.

Lovište na Pelješcu

Međutim ovo je trajalo jako malo poslije kapitulacije stare Jugoslavije zbog toga što su Talijani i ustaše odmah počeli jednog sistematskom kontrolom, čak i ribarima, pa na more nije mogla izaći nikakva barka, po danu, a po noći da se i ne govori, ako njen vlasnik nije imao dozvolu za izlazak na more odnosno »Salva Condotto«.

Glavna veza sa Pokrajinskim komitetom komunista Pelješca do napada na SSSR odvijala se legalnim vezama do Makarske, a ilegalnim vezama preko Slivna. Drugovi Ante Kučer, Jure Šerka, Miće Marinović, Mirko Mratović, Mirko Vitrković i ostali održavali su tu vezu sa drugovima Antom Dejakom, Ivom Dragobrićem i Nedjeljkom Đuračićem. Drugih veza nije bilo. Ove veze nisu bile stalne već povremene kako je to trebalo jednoj ili drugoj strani.

Kada je otišao prvi pelješki ilegalac drug Mordin 29. VI, on je iz Janjine pošao u Pijavičinu, a iz Pijavičine je uhvatio vezu sa drugovima na Korčuli, koji su ilegalno došli na Pelješac i tamo uzeli druga Mordina te ga prebacili na Korčulu. Dva tri dana poslije toga ovom istom vezom prebacio se je i drugi pelješki ilegalac Jozo Rusković. Drugovi koji su bili na ovoj vezi bili su Ante Milina »Peršona« i Marko Hrastovac. Makar da su veze sa Pokrajinskim komitetom preko Slivna bile ilegalne i da datiraju nešto ranije, ovom pomorskom vezom se prebacio na Korčulu prvi ilegalac Pelješčanin i ona se može tretirati kao prva partizanska veza na Pelješcu koja nije bila stalna nego je bila improvizirana za tu prigodu, a služila je i dalje iako veoma rijetko. Ova veza je veoma kratko trajala, jer je bila nepodesna, zbog blizine Korčule u kojoj je bio veliki talijanski garnizon a i stalne *patrole Talijana na svojim patrolnim čamcima*.

Polovinom augusta mjeseca 1941. godine na Pelješac se je prebacio drug Ivo Mordin »Crni« sa Korčule sa ovom ilegalnom vezom. Sa njime su sa Korčule došli drugovi Petar Marijetić, Vicko Milat i Marko Hrastovac u Podobuču na Pelješcu gdje se je održao sastanak s drugovima na Pelješcu, a kao rezultat ovoga sastanka bio je zaključak da se sa ovom vezom prekine a da se ona prebaci na podesnije mjesto i to u *Lovište na Pelješcu, a na Korčuli u uvalu »Rasoba«*.

Krajem augusta došlo je do sastanka u Lovištu na kojemu su sa Pelješke strane bili prisutni drugovi *Rato Dužević iz Orebića i drug Dragomir Bilčić iz Lovišta*. Sa korčulanske strane bili su prisutni drugovi Marko Hrastovac i Petar Marijetić. Na tom sastanku je preciziran način na koji treba da se ova veza održava. Između ostaloga precizirano je da ova veza bude povremena, a ne stalna. Da se održava na *vesla sa barkama* koje će za tu svrhu pribaviti Lovištani i Korčulani ali svaki za sebe. Poštu koja bude dolazila preko Korčule iz Splita i onu sa Korčule prebacivati će Korčulani sa svojom barkom, a poštu koja bude dolazila iz Splita preko Pelješca za Korčulu nositi će Pelješćani. Malo poslije ovog sastanka drug Rato Dužević je pošao na Hvar u Bogomolje da uhvati vezu sa drugom Franom Radovanićem »Bilcem«, koji je već po zadatku Partije sa Hvara dolazio na Pelješac u svrhu uspostavljanja veze sa Hvarom, jer je on ispred Partije bio zadužen za održavanje veze sa Biokovom. Na isti način kao i sa Korčulanima je bilo precizirano da i ova veza bude povremena i da se održava kada bude pošte, bilo sa jedne ili sa druge strane.

Kroz dokumente a i putem sjećanja teško je rekonstruirati kolika je frekvencija ove veze bila u ono doba, ali svakako preko nje su se redovito prebacivali ljudi i pošta. Dokumentirano je da se je na novu vezu sa Korčule ubacio i jedan provokator, koji je uspio preko Pelješca da dođe čak do u Hercegovinu.

Partizanska veza iz Lovišta je radila sa *barkama na vesla sve do jula 1942.* kada su drugovi Rato Dužević i Marko Hrastovac pošli u Podgoru, da tamo od drugova zatraže čamac na motor, ribarski leut. Ovo je bilo potrebno iz razloga što je frekvencija ove veze postala toliko velika, da je prosto bilo više nemoguće na vesla prelaziti kanal.

Prvi partizanski logor na Pelješcu bio je osnovan oktobra 1941. godine, na Brajincu nedaleko Sresera. On je bio smješten u šumi u neposrednoj blizini mora, pa je pored veze kopanom, koja je održavana sa logorom, postojala i veza morem i to sa tri pravca; prvi iz pravca Drača i Sresera, drugi pravac je bio iz *Kune, Crkvice i Osobjave*, dok je od strane Slivna i Neretve bio treći pravac, sa kojim se preko kanala održavala veza sa ovim partizanskim logorom.

U mjesecu novembru je bio prebačen ovaj logor, na sjevernu obalu Pelješca na mjestu zvanom Bezemlje. Bio je smješ-

ten nedaleko od obale i snabdjevanje ovog logora se je isključivo vršilo *morskim putem, i to barkama iz Sresera, Crkvice ili Drača*, sa strane Pelješca, dok sa strane Neretve i Slivna također morskim putem snabdjevali su nekoliko neretvanskih drugova koji su se tada nalazili sa Pelješćanima u logoru Bezemje.

Pored ovih pomorskih veza postojala je veza iako nestalna sa Dubrovnikom i to preko Dingača. Sa ovom vezom je bio prebačen na Pelješac i drug Stjepo Antičević koji je poslije poziva kojega je dobio za odlazak u dombrane, otišao u Dubrovnik legalnim putem a vratio se je natrag preko ove ilegalne veze u Dingač. Ova veza sa Dubrovnikom je trajala iako ne stalno, sve do jeseni 1942. godine. Zapravo ovo nije bila veza Pelješac—Dubrovnik, nego ona je bila jednostrana i to Dubrovnik—Pelješac. Ovu su vezu *održavali vlasnici brodova-trabakula*, mahom Račićani i Velolučani, ili poneki Mlječanin koji su imali legalne dozvole za plovidbu izdate od Talijana, pa su u posljednjem momentu pred isplavljenje ukrcavali po kojega ilegalca ili poštu koja je trebala ići na Pelješac. Sa ovom vezom iz Dubrovnika prebacili su se na Pelješac preko Šipana u junu 1942. godine drugovi dr Mato Jakšić, Martin Klarić. Također ovom vezom bila je prebačena drugarica Kate Radeljević sa tri svoje kćeri, zatim drug Mato Babić sa drugaricom, Milan Prizmić, Salko Mulahasanović, Atif Čampara, Frano Brunso, sa ženom i ostali.

Poslije Voino-partijskog savjetovanja koje je održano 22. XII 1941. godine u jednoj poljskoj kućici nedaleko Potomja formirana je Pelješka partizanska četa koja je ušla u sastav V bataljona južnohercegovačkog odreda, pa je logor u Bezemjama rasformiran i formirana su tri voda ove čete, koji je svaki za sebe organizirao ishranu i snabdjevanje, te vezu sa komandom čete. Pored onoga što se za ishranu ilegalno prebacivalo iz sela, partizani su se snabdijevali početkom 1942. godine i sa ribom preko ribara na sjevernoj ili na južnoj strani poluotoka. Početkom 1942. godine su tako partizani koji su bili u logoru blizu Kunove prošli kod Trpanjskih ribara po ribu, kod kojih do tada nijesu dolazili tako legalno, da na moru preuzmu ribu, nego su neki ribari naši simpatizeri ostavljali ovoj grupi ribu na određenom mjestu, gdje su je partizani preuzimali. Ovom prilikom partizani su se našli na moru izronivši negdje iz mraka i uzeli od vlasnika trpaniske plivarice ribu koja im je bila potrebna. Idućeg dana su Talijani saznali da se partizani prebacuju morem i da dolaze kod ribara, te da se tako snabdijevaju sa ribom. Poslije ovoga je nastupila generalna *zabrana plovidbe* po obalama Pelješca, bez specijalne talijanske dozvole. Tim više Talijani su naredili da se svi *čamci i barke iz svih peljeških luka koncentriraju u četiri luke i to Ston, Drače, Trpanj i Orebić*. Partizani su iskoristili onaj rok do kada je ova naredba trebala biti realizirana, pa su *ukrali nekoliko baraka i sakrili ih u pelješke uvale*, kako bi imali sredstva za prebacivanje i vršenje veze.

Aprila mjeseca 1942. godine jedna grupa biokovskih partizana došla je na Pelješac i prebacila se je brodom, barkom na vesla. U sadeistvu sa pelješkim partizanima izvršili su akciju razoružanja finansijske kasarne u Crkvicama. Ovaj dolazak biokovskih partizana na Pelješac neki vojni stručnjaci smatraju kao diverzioni partizanski desant. Ukoliko on ustvari jest, kao takav, onda je tačno i to da je to *prvi desant kojega su partizani izvršili na čitavom Jadranu*. Voini istoričari i biografi Jugoslavenske ratne mornarice ovom iako malom pokretu partizanskih snaga će dati potrebnu kvalifikaciju.

Junu mjeseca 1942. partizani, koji su bili na Brajincu došli su obavještenje, da je u Trpanj došao jedan talijanski general u inspekciju tamošnjeg garnizona, te da taj isti general ima namjeru posjetiti Janjinu. U tu svrhu komandant garnizona iz Janjine je pošao po njega u Trpanj sa običnim čamcem na vesla, kojeg su vozili dvojica civila iz Janjine. Partizani su stvorili plan, da ako bude general došao tim čamcem, da sa kopna napadnu čamac i prisile ga da pristane uz obalu i tako zarobe generala. General je odustao od puta u Janjinu, ali je čamac ipak napadnut i tom je prilikom ubijen talijanski poručnik Antonio Scarssela, komandant talijanskog garnizona u Janjini.

Koncem jula mjeseca drug Rato Dužević i Marko Hrastovac su se barkom prebacili na Hvar, a zatim na Biokovo u Podgoru gdje je tada bio slobodni teritorij, a Talijani nijesu dolazili osim ako su poduzimali neke veće akcije ofanzivnog čišćenja terena. Podgora se je već bila oformila kao ratna luka, iako ne službeno, pa su drugovi Bilčić i Hrastovac pošli da zamole tamošnju partizansku komandu, da im dade neki

motorni brod koji bi služio na ovoj vezi Pelješac—Korčula i Pelješac—Hvar. To je bila sada glavna veza Pelješca sa Pokrajinskim komitetom za Dalmaciju. Drugovi iz *Podgore* su shvatili ovu potrebu i dodijelili *jedan leut* koji je služio ovoj vezi sve do polovine oktobra, kada mu je pukla osovina. Poslije toga se ova veza i dalje nastavila sa barkama na vesla.

Pored ovoga što je postojala ova veza motornim brodom veza preko Slivna sa Biokovom i dalje je ostala intenzivna, jer je polovinom jula sa ovom vezom preko Slivna prebačena jedna grupa partizana Pelješčana najprije u dolinu Neretve a zatim u Biokovo. Isto tako se je tom vezom krajem augusta prebacila druga grupa boraca, koja je u sadejstvu sa drugovima iz Neretve izvršila akciju na Bili Vir, pa pošto nije mogla proći za Biokovo uslijed ofanzive, istom se vezom vratila na trag.

Poslije onesposobljavanja prvog partizanskog leuta dr. Dragomir Bilčić i Tonko Jurasović i ostali koji su se nalazili na toj vezi na Hvaru su izgubili i čamac na vesla. Oni su pored talijanskih mjera sigurnosti ipak uspjeli zaplijeniti motorni čamac, od zadruge u Sučurju. *Ovaj čamac-leut je nastavio sa održavanjem veze Pelješac—Korčula, i Pelješac—Hvar.* Komandir ovog leuta i dalje je bio drug Dragomir Bilčić, a ostala posada Tonko Jurasović, Danko Popović, Petar Bilčić i Franić Srhoj. Treba napomenuti da je sa ovim leutom, kao i onim ranijim održavana veza Pelješac—Hvar i Pelješac—Korčula.

Novembra mjeseca ovim leutom je *pokušan napad na trgovački brod obalske linije* koji je održavao vezu Korčula — Metković a koja nije uspjela. Početak ove akcije trebao je biti u Orebiću i to ukrcavanjem grupe partizana diverzantata na taj brod, jer glavni akcent ove akcije je bio oslobađanje interniraca koji su tog jutra trebali biti prevezeni sa Korčule u Metković. Pošto toga jutra nijesu ukrcani u brod internirci nije ukrcana ni diverzantska grupa, pa tako nije došlo ni do potapanja ovog broda.

Ovim istim leutom, u pomorskoj bitci u Neretvanskom kanalu izvršeno je zarobljavanje talijanskog motornog jedrenjaka »Africano«, koji je plovio u konvoju od sedam brodova. Iz pelješke ratne baze »Rasoha« sjeverno od Lovišta isplavio je ovaj partizanski motorni leut, pod komandom Dragomira Bilčića, koji je preuzeo komandu specijalno za ovu akciju, i zarobio ovaj jedrenjak. U ovoj pomorskoj bitci bio je zarobljen još jedan motorni jedrenjak ali je morao biti napušten od partizana zbog toga što je talijanski naoružani brod iz sastava konvoja prihvatio borbu sa našim motornim leutom, pa obzirom na njegovu nadmoć u brzini i naoružanju naš leut je morao napustiti mjesto boja ali kao trofej odveo je sa sobom motorni jedrenjak »Africano« u hvarsku uvalu Kozja. Naoružanje našeg leuta bilo je jedan puškomitraljez zarobljen od Talijana marke »Breda« i posada je imala puške i ručne bombe. Pramac i motor je bio siguran vrećicama pjeska, a na krmi je bilo nekoliko mokrih mreža, koje su poslužile kao zaklon od neprijateljskih metaka i kao odlična kamuflaža. Ova akcija je izvršena 14. aprila 1943. godine.

Prilikom proslave Prvog maia pelješki partizani mornari usred kanala između Hvara i Pelješca su napravili na jednoj splavi veliku baklju.

Prvih dana maja bio je od strane Talijana otkriven ovaj leut u uvali Smrska na Hvaru te kada su partizani vidjeli da neće moći spasiti brod onda su iz njega uzeli sve što vrijedi a njemu uputili motor i poslali ga sama izvan uvale, ali su mu prije razbili dno. Talijani su na ovaj prazni leut otvorili vatru, koji je nakon pokušaja da ga uzmu u tegalj potonuo na 150 metara od obale kod uvale Smrska na Hvaru.

Skoro svi do jednog od peljeških pomoraca i kapetana bili su simpatizeri NOP-a ili su ga aktivno pomagali. Ovo je i normalno da ta kategorija ljudi kao što su pomorci, rado prihvati liniju NOP-a, pod rukovodstvom Komunističke partije. Pomorci koji slobodu znaju cijeniti, koji su tu slobodu i kroz povijest naših naroda uvijek krvlju branili i ovog puta u sasvim drugim uslovima angažirali su se u borbi protiv fašizma. Masa naših pomoraca koji su se našli van domovine svrstali su se pod zastavu u borbi protiv fašizma, znajući da time doprinose oslobodenju svoje vlastite zemlje. Po svim morima svijeta ginuli su naši pomorci pomažući borbu *slobodoljubivih* naroda. Najsvjetliji lik na samom Pelješcu je bio *pomorski kapetan Ivo Brajinović iz Grude na Pelješcu*. On je iako u podmakloj dobi u pedeset i petoj godini došao u partizane i to polovinom oktobra mjeseca 1942. godine. U pelješkoj partizanskoj četi »Nikola Bojanović« postao *zamjenik komandi-*

ra. Njegova hrabrost i iskustvo pomorca mnogo je značila pelješkim partizanima u pariranju talijansko-domobrarskoj taktici za borbu protiv partizana. Nekoliko mjeseci komandovanja sa dijelom peljeških partizana imalo je svoj uticaj na izdržljivost starog morskog vuka, stoga je Kotarski komitet odlučio da ga postavi na jednu lakšu dužnost u partizanskoj pozadini. Početkom 1943. godine on je bio postavljen u mornaričku bazu na Pelješcu, Rasohu i Bezdiju gdje je vodio dnevnik kretanja brodova kanalom. *Nešto kasnije bio je premješten u mornaričku komandu u ratnu luku Podgoru. Prvim parnim brodom partizanske mornarice komandovao je Ivo Brajinović.*

Poslije potapanja drugog partizanskog leuta u uvali Smrska glavna partizanska veza održavala se je na vesla sa malim barkama. Krajem maja drug Rato Dužević po naređenju Kotarskog i Okružnog komiteta partije pošao je u Podgoru, da novono zatraži jedan čamac na motor za pelješku pomorsku bazu. Drugovi iz komande u Podgori dali su *opet jedan leut*, koji je bio kratkog vijeka, jer su ga nakon tri-četiri dana Talijani otkrili u uvali Kozja na Hvaru i povelili ga sa sobom.

Kako je odveden treći motorni leut, Marko Maričić iz Vignja koji je već od ranije bio u partizanima ponudio je Okružnom komitetu da će on sam nabaviti tj. zaplijeniti motorni leut za pelješku bazu u Vela-Luci na Korčuli. Marko Maričić nije u tome uspio, jer je naišao na talijansku zasjedu i poginuo. Poslije ovoga neuspjeha Marka Maričića, dobio je naređenje Dragomir Bilčić i Vicko Milat da oni zaplijene taj leut. Prvu večer kada su došli tamo nijesu mogli izvršiti zapljenu tog leuta nego su odlučili da to bude iduću večer. U međuvremenu vlasnik toga leuta je bio obavješten što će se dogoditi pa je on tokom dana skinuo motor sa leuta i otišao ribati na vesla. Pošto su Bilčić i drugovi bili obavješteni da u uvali Samograd kod Račića ima jedan motorni leut koji ide svake večeri na ribanje odlučili su da njega zaplijene, što su i učinili. *Tako je pelješka partizanska baza dobila svoj četvrti leut kojega je imala sve do kapitulacije Italije.*

Talijani su pratili sve ovo i nastojali svim silama onemogućiti ovu partizansku vezu stoga su poduzeli najoštrije mjere kontrole. Posebno su radi toga u Trpanj na Pelješcu poslali jednu svoju mornaričku jedinicu, kod komandom poručnika R. DeFranceski, koji je imao kod sebe desetinu talijanskih mornara. U Trpanju su stacionirane lake jedinice ratne mornarice, koje su čim bi se smračilo odlazile u patrolu Neretvanskim kanalom. Ovaj talijanski poručnik, prema ocjeni autora nije imao nikakvog posla ovdje, jer oni nijesu tu imali nikakva skladišta niti baze. Ova jedinica se je najvjerojatnije bavila špijunažom za račun mornarice. Isto tako talijanske lake jedinice su iz Korčule i Hvara dolazile u potragu za ovim partizanskim motornim čamcem ali bez uspjeha. Obzirom na pritisak Talijana i na to da su *Talijani u Lovištu* postavili svoj garnizon koji je brojio *oko stotinu ljudi* partizanska baza je prebačena u malu uvalu na Korčuli »Rasoha«, pa kasnije u jednu bezimenu uvalu između Trpaniske Dube i uvale Bezdije, gdje je ostala do kapitulacije Italije.

U decembru mjesecu 1942. godine pelješki partizani su zauzeli Orebić i razoružali žandare, domobrane i finance. Talijansku su kasarnu blokirali i počeli pregovore o predaji. U

Korčula

međuvremenu pokušao je desant od strane Talijana sa Korčule, i to na samu Orebičku rivu. Ovaj desant je dovezao do pred samu rivu brod bivše Jugoslavenske mornarice »Sitnica« kojemu su Talijani dali ime »Curzola«, zatim je taj desant bio prekrčan na manje motorne čamce, koji su se uputili prema orebičkoj rivi da se tamo iskrca. Kada su se ovi čamci vezali i počeli iskrcavanje desanta partizani su otvorili vatru na njih. *Desant je bio djelomično uništen a ostatak se je povukao na matični brod.* Poslije ovoga Sitnica je otvorila topovsku paljbu po Orebiču gađajući bez cilja. Zatim je ponovo pokušala da iskrca desant. *Partizanski mitraljezi su i ovog puta onemogućili iskrcavanje.* »Sitnica«-»Curzola« je tada napustila namjeru da iskrca desant u Orebič, pa se je povukla *tukući još jače iz topova po Orebiču.* Idućeg dana Talijani su iskricali jedan veliki desant u Vignju i u Kućištu, kojega partizani nijesu bili u mogućnosti odbraniti. Talijani su tada nastupali u strijeljačkom stroju prema Orebiču i tek ušli u Orebič kad su se partizani povukli iz njega.

Mjeseca juna Pelješčani su ostvarili još jednu pomorsku ilegalnu vezu i to sa Mljetom. Drug Stijepo Antičević sa drugovima prebacio se na Mljet barkom i povezao sa tamošnjim ilegalcima. Od tada je ova veza bila redovita jer je tada bio osnovan i kotar Pelješac—Mljet. Ova je veza bila uspostavljena iz Zagorja, na Pelješcu.

Za vrijeme talijanske okupacije preko Pelješca je prošlo bezbroj većih i manjih talijanskih kaznenih ekspedicija, a najveća je bila u septembru 1942. godine. Sve pokrete talijanskih kaznenih ekspedicija koje su išle kopnom Pelješca pratila je talijanska ratna mornarica, čiji je bio zadatak da onemogući svaki pokret partizana morem, a time pomogne njihovom uništavanju na kopnu. Pored svih talijanskih blokada sa kopna i sa mora, pored ekspedicija i »rastrelomenta« pored terora i zaszjeda na moru i kopnu, pored paljevinata, pljačke, strijeljanja i silovanja partizani Pelješca su uspješno tukli i pobjeđivali neprijatelja — talijanske okupatore i domaće izdajnike ustaše i domobrane.

Kapitulacijom Italije mornarica je dobila jaču bazu za svoj razvoj. Tako su razne komande i štabovi formirali svoje mornaričke komande, kroz Hrvatsko primorje i Sjevernu Dalmaciju. Štab IV operativne zone formirao je dana 19. septembra takozvanu »Obalsku komandu«, zadatak ove komande je bio obrana obale sa mora. Ova komanda je imala devet flotila među kojima je bila i *Pelješka flotila.* Ove flotile su imale svaka po 3—6 oružanih brodova. Poslije formiranja 8. korpusa došlo je i u mornarici do organizacionih izmjena, pa je Vrhovni štab NOV i POJ 18. X 1943. imenovao Štab mornarice NOVJ, a nekoliko dana kasnije jednom naredbom ga je podredio 8. korpusu. Radi lakšeg komandovanja obalsko područje od Soče do Bojane bilo je podijeljeno na Pomorske obalske sektore, tako je V. POS dobio naziv i *Pelješki pomorski obalski sektor,* kojem je bila granica na obali od sela Zaostroga do Cavtata.

Dana 17. IX formirana je u Janjini XIII dalmatinska brigada, koja je nosila prvobitno ime *Južno-dalmatinska brigada.* Poslije formiranja 8. korpusa ova je ušla u sastav 26. divizije kao XIII dalmatinska brigada. Njezin prvi bataljon se je nalazio u Stonu, a položaji su joj bili u Dolima, koji su

branili prilaze Stonu. Prvi i drugi bataljon je bio formiran isključivo od Pelješčana i drugova iz Stonskog primorja. Drugi bataljon koji je također bio formiran od Pelješčana raspodređen je po sjevernoj obali linijskim posjedanjem određenih tačaka i desantno opasnih pravaca.

29. septembra Nijemci su sa jednim pukom 7. SS divizije ojačane sa tenkovima i artiljerijom izvršili napad na položaje I. bataljona XIII brigade. Poslije jednodnevne oštre borbe njemački tenkovi su uspjeli izvršiti prodor kroz partizanski front i istoga dana na večer su ušli u Ston. Partizani su se povukli na nove položaje na Pelješcu na liniji Duba—Vrijesi—Crnjava—Prapatna. Tako su Nijemci ostali blokirani u samo Stonu.

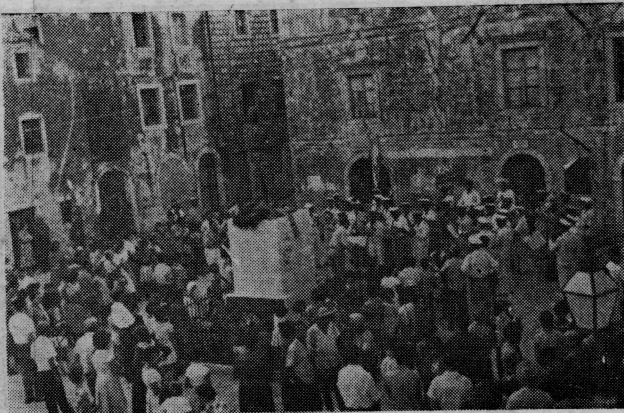
Nijemci su vršili izvidanja u front, a posebno desnog krila na kojemu je bio treći bataljon 13. brigade. Dana 5. oktobra Nijemci su sa šest gumenih čamaca i jednim motornim jedrenjakom pokušali da iskrcaju taktički desant u luci Drače sjeverno od Janjine. Međutim ovaj pokušaj nije uspio, jer je odbrana luke Drače; artiljerija, bacači i *dva partizanska patrolna čamca koji su stalno stacionirali u Draču uspjela onemogućiti taj desant, pa su se Nijemci povukli sa osjetljivim gubicima.* Poslije ovog neuspjeha Nijemci su na ovom području imali defanzivno držanje, osim što su stalno slali iz Stona patrole, koje su vršile izvidanja.

22. oktobra navečer jedna četa I bataljona i jedna četa III bataljona koje su se nalazile na položajima oko Stona bile su izvučene i ukrcaje u brodove u Dubi kod Stona te je izvršeno sa njima iskrcavanje na poluotoku Rep odakle su se približile žandarsoj kasarni u Neumu, te je poslije kraće borbe sa milicijom i žandarima zauzeli i razoružali. Pred zoru je povučeno ovo ljudstvo koje je sudjelovalo u napadu na Neum, na svoje prvobitne položaje, oko Stona, ali tog jutra 23. X počeo je njemački desant na Pelješac.

Za ovu akciju Nijemci su koncentrirali oko 1.800 ljudi i to iz Stona su napadali 1. bataljon XIV puka 7. SS divizije i dijelovi 750. puka 118. lovačke divizije, a u samom desantu u Sobjavu i Crkvice sudjelovao je 3. bataljon XIII puka i 3. divizion artiljerijskog puka 7. SS divizije. Istoga dana Nijemci su uspjeli proširiti mostobran i u njega ubaciti još mnogo više svojih jedinica, pa je zauzeta Kuna, Pijavičina i Janjina istoga dana. Jedinice koje su se nalazile oko Stona izdržale su pritisak Nijemaca do noći a zatim su se tokom noći povukle u Žuljani, gdje su ih dočekali brodovi *južno dalmatinske flotile,* koja je bila formirana od bivše pelješke, korčulanske i lastovske i bila je pod neposrednom komandom u operativnom smislu XIII dalmatinske brigade. Prvi batalion — pelješki i treći — korčulanski su *poslije ukrcavanja na brodove u Žuljani bili prebačeni na Orebič.* Tog istog dana poslije podne pelješki bataljon je pošao u pravcu Župe preko Postupa, gdje je skupa sa drugim pelješkim bataljonom organizirao front protiv Nijemaca. Tog istog dana *Saveznički avioni su napali brod »Šipan« pred Crkvicama* koji se je uspio nasukati u samoj luci. Ovom pomoći savezničke avijacije usporeno je dovožanje i snabdijevanje Nijemaca, njihovih desanta na Pelješcu. — *Ova dva pelješka bataljona punih deset dana su se tukli sa Nijemcima na Pelješkoj Župi i oko Trpnja u teškim jurišima sa jedne i sa druge strane. Neprijatelj je trpio teške gubitke.*

U noći 27. oktobra 8. korpus je kao pomoć uputio I dalmatinsku brigadu i u prvom jurišu kombiniranim napadom jedinica prve i trinaeste brigade. Nijemci su 2. novembra bili daleko odbačeni prema Janjini. Malo zatim je na Pelješac iskrčan i orionski bataljon. Nijemci su svakim danom ubacivali svoje svježje snage, ali obzirom na ofanzivu Nijemaca koja je uslijedila u Biokovskom primorju borba na Pelješcu je napuštena i 11. novembra je napušten Pelješac. Prva brigada je brodovima sa Pelješca bila prebačena u Podgoru, a trinaesta na Korčulu.

Tako je Pelješac ponovo postao okupirano područje. Skupa sa vojskom sa Pelješca se je povukla sva sila zbijeza, jer su Nijemci napravili strašna zvjerstva dolaskom na Pelješac. Čitava Osobjava je spaljena, strijeljano je oko 40 ljudi. Kuna je također spaljena, sve ono što je ostalo Talijanima sada su spalili Nijemci. U Kuni je također poubijano nekoliko osoba. Prjavičina je također spaljena, a strijeljano je oko 70 ljudi. Iz Trstenika je odvedeno nekoliko ljudi i strijeljano. Nijemci su iznenadili skoro sve stanovnike Oskorušna, doveli ih u školu i tamo navali bombama, ali u tom momentu su partizani pribuicali i tako spasili ostatak ljudstva, koje je još bilo živo u školi.

U Stonu pred spomenikom Baldu Mekišiću

Štab XIII brigade na Korčuli formirao je od pelješčana grupe obavještajaca koji su se prebacivali brodovima južno-dalmatinske flotile na pojedine tačke na Pelješcu i vršili izviđanja u neprijateljskoj pozadini. Tako je još dok su trajale borbe na Pelješcu bila upućena grupa boraca preko Mljeta koja se je iskrcala u *Dobru Luku*. *Ta veza se je stalno održavala do kraja rata*, ali je povremeno uslijed pritiska Nijemaca ipak bila prekidana. Način održavanja ove veze sa Mljetom u to doba je bio, dvije vatre, kada je prilaz slobodan a jedna vatra kada je prilaz ugrožen od strane Nijemaca na Pelješcu. — Poslije desanta Nijemaca na Korčulu sve pelješke partizanske institucije su se sa Korčule preselile ponovo na Pelješac u potpunu ilegalnost. Osnovan je Pelješki partizanski odred koji je opet nastavio gerilske napade na njemačke patrole i straže.

U to vrijeme Pelješac je imao samo jedinu vezu sa Pokrajinskim komitetom koji se je tada nalazio na Visu i to preko Mljeta i Lastova. Kako su Nijemci na Mljetu uspjeli skoro likvidirati mljetski odred i ubili Petra Stijepića i druge Antuna Lukača iz Kune i Ivana Baldsari iz Janjine i ta jedina veza sa Pelješcem je bila prekinuta, tako je Pelješac ostao sam, kroz čitav januar. Drug Ivo Mordin sa Visa je uputio autora ovog napisa da sa dva broda pođe na Pelješac i da odnese nešto hrane za odred i ilegalce na Pelješcu, što je ovaj i učinio. Dolaskom u uvalu Sapavica u Zagorju brodovi su naišli na njemačku zasjedu i tako se autor vratio neobavljena posla. Povratkom na Lastovo našao je druga Iva Mordina, koji ga je ponovo uputio na Pelješac da osigura iskrcavanje, dolazak Iva Mordina na Pelješac. Ante Milina »Peršona« je prebacio autora u Dingač — Zaškoj, a autor je produžio odmah za Dobru Luku u Zagorje gdje je iduće večeri morao doći Ivo Mordin. Autor je uzalud čekao Mordina ali ovaj nije nikako došao jer je njegov brod *NB 10* — »Sloga« bio nasred mora iznenađen od strane njemačkih brzih čamaca i zarobljen skupa sa posadom. Tada je drug Mordin bio odveden u Korčulu i zatvoren na dva tri dana te bio ukrcan na jedan brzi borbeni njemački čamac sa namjerom da bude odveden u Ston a višu njemačku komandu. *Drug Mordin je iskoristio ne vrijeme koje je bilo na moru kada su svi njemački vojnici bili naprosto mrtvi od morske bolesti i skočio u more i uspio preplivati na Pelješac, kod mesta Kobaša*. Drug Mordin je svratio u selo i pokušao iste noći produžiti prema unutrašnjosti Pelješca. Kada je kod uvala Prapatna naišao na njemačku zasjedu koja je bez zaustavljanja otvorila vatru i ubila ga. Tako je završio revolucionarni put Ivo Mordin »Crni« koji je čitav svoj rad i svoje stvaralačke sposobnosti dao revoluciji i Pelješcu pa na kraju i svoj život.

Poslije pokušaja od strane druga Iva Mordina i autora da se uspostavi veza sa Pelješcem, Pelješac je ostao sam pod njemačkom čizmom ali nije bio zgažen. Kotarski komitet — njegov sekretar drug Baldo Filipović i drugovi iz Okružnog komiteta Ante Kučer-Gandi i Mato Markić, koji su se tada nalazili na Pelješcu, dali su zadatak drugovima Mirku Vitrkoviću, Stijepu Antičeviću i autoru ovog napisa da ostvare vezu sa Visom. Na Pelješcu tada nije bilo ni jedne barke ili čamca sa kojim bi se mogli prebaciti na Vis. Sve barke koje su došle do ruku Nijemaca oni su ih onesposobili bacajući bombe u njih ili prosto razbijajući. U Dingaču na Pelješcu bile su, dvije barke veličine tri-četiri metra, u jednu je bila bačena bomba a druga je bila razbivena na tri mjesta po bokovima i na dnu. Jedna rupa koja je bila najveća bila je toliko velika da se je kroz nju mogao provući dječak. Ova trojica drugova uputili su prvi dan jednu staru ženu iz Potomja u izviđanje, da im tačno dade opis ovih rupa i da im donese njihove dimenzije. Kada su dobili potrebno obavještenje vidjeli su da će biti moguće da se tom barkom pođe na jedan takav put do Visa, od kojega Pelješac dijeli oko 60 morskih milja. Uz pomoć Skojevac iz Potomja nabavljena su i neka vesla, a u posadu ovog čudnog broda uzeti su i drugovi Oskar Radović i Mirko Strinić iz Potomja. Pošto je u blizini kod tih baraka bila njemačka straža trebalo je u najvećoj tišini zakrpati ove čamce po mraku a da se ne lupne, pa je odlučeno da se čamac zakrpi sa dvostrukim platnom od ranca bivše jugoslavenske vojske jer je on obećavao najvišu nepropusnost vode. Pored toga da se dobro namaže sapunom. Prije odlaska posada ovog broda bila je upozorena od oca Stijepa Antičevića staroga Vicka da bude oprezna da neki nogom ne stane na platnenu zakrpu, a za svaku sigurnost neka se stave daske sa unutrašnje strane da neko nogom ne probije barku. Tako je ova ekspedicija otišla na

more, u nepoznato bez kompasu, bez jedara, bez motora, ali sa hrabrošću i vjerom u pobjedu revolucije. Poslije tri dana provedena na jednom od otočića u skupu Glavati, bez vatre na kiši uz obrok od tri suhe smokve i nekoliko mindula ova grupa je dospjela na Lastovo na kojem se već nalazila partizanska jedinica i komanda mjesta.

Od tada kad je ova veza uspostavljena pa do kraja rata stalno je postojala i Dingač je postao partizanska pomorska baza, i to predjel nazvan Spilice.

Malo zatim je ponovo uspostavljena veza sa Mljetom u uvalu Kupinova u Zagorju na Pelješcu koja je također trajala neprekidno do kraja rata. Uspostavljena je također veza iz Brijesta i sa svjetionika Blaca sa Slivnom i Neretvom. Pelješki partizani nisu više imali nikakvih vlastitih sredstava za prevoz morem, jer su ih Nijemci i Talijani uglavnom porazbijali i popalili. Za ove veze Pelješca sa južne strane bila je odgovorna komanda Mornaričke stanice Lastovo, koja je formirana 12. II 1944. godine a od maja mjeseca komanda V pomorskog obalnog sektora koji je svoj štab prenio na Lastovo. Pored toga ovaj štab je snabdio partizane Pelješca i sa hranom i sa barkama koje su bile sakrivene na vezama i održavane za slučaj da se desi da je potrebno nešto hitno prebaciti na Lastovo ne čekajući određeni dan za vezu. Sa sjeverne strane Pelješca od Sresera do Brijeste održavala se je veza morem, pa su za tu svrhu drugovi iz Neretve dali desetak trupica-neretvanskih, sa kojima su se prebacivali kuriri ili terenski radnici. Politička aktivnost na Pelješcu bila je jaka pa je veza sa Stonskim primorjem bila aktivnija. U Stonskom kanalu partizanski odred je u nekoliko navrata napadao njemačke manje čamce sa kopna i tako ometao njihove veze, a jednom prilikom u sadejstvu sa neretvanskom odredom bio je zarobljen i jedan njemački čamac.

Dana 21. srpnja 4. bataljon I dalmatinske brigade bio je sa Visa prebačen brodovima JRM na Pelješac u uvalu Potočine gdje je izvršio zasjedu na putu Županie selo — Potomlje. U zasjedu je upalo oko 50 Nijemaca koji su do jednog što pobiveni što zarobljeni.

Dana 15. augusta dvije čete 1. bataljona I dalmatinske brigade iskrcali su se u uvalu Rasoha kod Lovišta i napravili zasjedu Nijemcima koji su dolazili pljačkati vino u Lovište iz Orebića. Tom prilikom je ubijeno 12 a zarobljen 21 njemački vojnik.

U toku dana 15. septembra iskrcane su u Kučistu i Vignju prve jedinice XI dalmatinske brig. za konačno oslobodenje Pelješca. Nijemci su bez borbe napustili Korčulu i povukli se preko Trpnja. Dana 18. septembra 1944. godine definitivno je oslobodena Janina, oko četiri sata poslije podne. Neprijatelj se je povlačio prema Stonu gdje je bio jako utvrđen pa je tu pružio jak otpor. Ston je bio utvrđen a isto tako i Rudine, jer je on trebao služiti kao osiguranje lijevog boka snagama koje su se trebale povlačiti iz Dubrovnika. Na ovim položajima se nalazila glavnina snaga njemačke 369. divizije.

Pošto je štab 26. divizije po svom strateškom planu imao da ove snage napadne iz Neuma i Kleka sa leđa odlučio je da kao taktički desant sa Pelješca prebaci I dalmatinsku brigadu. Koncentracija snaga izvršena je u uvali Sutvid i Brijesta. Pelješki ribari pod rukovodstvom Ljuba Polute pok. Donka iz Janjine po mrkloj kišnoj noći na vesla da se moto-

Iz Pomorskog muzeja u Orebiću

rima ne otkrije namjera neprijatelju prebacili su tokom noći čitav bataljon koji je odmah osigurao mostobran na određenim pozicijama, a u zoru je bila prebačena čitava brigada.

Paralelno sa ovim napadom počeo je napad na Ston frontalno sa tri bataljona 11. brigade a jedan bataljon je ribarskim čamcima iz sela Luka prebačen na Mali Voz a odatle je sa leđa napadao preko Strincere njemačku obranu Stona. Zahvaljujući pomoći ribara Stona, Luke, Hodilja i Rusana, Ston je zauzet u veoma kratko vrijeme. Time je *Pelješac definitivno oslobođen gdje su u završnoj fazi pelješki ribari i mornari dali svoj udio prebacujući vojsku po prosto nemoćnim uslovima i uz vatru neprijatelja izvršavali su svoj zadatak, dajući svoj doprinos revoluciji.*

DJELOVANJE SAVEZNIČKE MORNARICE NA OBALAMA PELJEŠCA TOKOM RATA

Odmah 1941. godine počele su kružiti razne glasine u narodu Pelješca da savezničke podmornice dolaze na Jadran i da napadaju talijanske brodove. Međutim na obalama Pelješca takvog slučaja nije bilo u 1941. godini. Tek 2. oktobra 1942. oko 10 sati prije podne kada je pored Dingača na južnoj obali Pelješca prolazio brod bivše jugoslavenske trgovačke mornarice »Kosovo«, a kojega su Talijani prekrstili i dali mu ime »Veglia«, izronila je podmornica nepoznate narodnosti. *Svakako, ova je podmornica bila saveznička. Čim je izronila otvorila je vatru topom na »Kosovo«, koji je zaplovio punom brzinom prema uvali Podobuće. Brod je bio pogoden, ali se je uspio nasukati pramcem na zapadni rt uvale. Kada je podmornica vidjela da sa artiljerijom neće moći ništa učiniti izbacila je dva torpeda koja su pogodila krmu broda i raznijeli ga. »Kosovom« je komandovao talijanski kapetan Petrangni Romano imao je 42 člana posade a prevozio je 280 talijanskih vojnika iz Dubrovnika za Split. Tom prilikom bilo je 20—30 mrtvih i 50 ranjenih vojnika.*

U noći 12/13 decembra engleski torpedni čamac »MTB« 649 bombardovao je mjesta Trpanj i Crkvice a zatim je gurno njemačku torpiljarku tipa T—1 koja se je sklonila u Lovište i tu je bila bombardovana od RAF-a.

U noći 18/19 maja engleska motorna topovnjača »MGB« 661 i torpedni čamac (MTB) 667 napali su kod Lovišta brod obalske plovidbe od 700 t. koji je bio praćen od jednog njemačkog patrolnog čamca (ML) i dva desantna inžinjska čamca (DJČ). U tom slučaju je ML potopljen a jedan DJČ oštećen.

U noći 29/30 juna su dva engleska patrolna čamca 449 i 468 napali konvoj istočno od Korčule nedaleko od Zuljane. Potopili su 1 desantni čamac a oštetili jedan desantni tenkososac (DTK) jednu dvotrupnu penišu i jedan desantni čamac.

U noći 17/18 jula MGB 659, MTB 649 i 670 napali su konvoj u Mljetskom kanalu nedaleko od Sapavice. Potopljena su dva DJČ, a teško je oštećena jedna dvotrupna peniša. Tom prilikom na obalu Pelješca je isplivalo 17 njemačkih mornara, koji su se pokušali probiti u pravcu Janjine, ali ih je presreo Pelješki odred i poslije kraće borbe zarobio 16, dok je jedan u borbi poginuo.

Na obalama Pelješca, kao i ostalim dijelovima naše obale, djelovale su i američke lakše ratne jedinice. Autoru nije bio dostupan ni jedan dokumenat, kojim bi to dokumentirao. Pošto su na obalama Pelješca izvršene dvije akcije u 1944. godini i to jedna u noći 3/4. maja kada je bio napadnut Trpanj i topovima i mitraljezima tučen s mora. Druga je akcija istočno od Dobre Luke, kada je potopljeno nekoliko njemačkih brzih čamaca. To je bilo krajem maja ili početkom juna 1944. Autor opravdano pretpostavlja, da su ove akcije izvršene od strane američkih ratnih jedinica.

Prevoz u 1944. godini na sjevernu stranu Pelješca, kada su Nijemci potpuno presjekli poluotok sa utvrđenjima kod Janjine vršio se sa trupicama iz Neretve: sa sjeverne strane od Sresera do Brijesta a sa južne strane sa nekim »trokutima« koji su ličili na sanduke u kojima se gasi kreč od Zuljane do Dingača i obrnuto.

Dana 27. VIII Saveznici su iskrcali u Lovište jedan mješoviti artiljerijski divizion. Prevoz je izvršen našim desantnim brodovima u pratnji savezničkih ratnih brodova. Taj divizion je istog dana u 6 sati otvorio vatru na njemačke artiljerijske položaje u Pupnatu na Korčuli, koja je trajala neprekidno 7 sati. To je po dužini trajanja najdulja artiljerijska vatra na našem Jadranu u drugom svjetskom ratu.

27. VIII u noći saveznički ratni brodovi napali su artiljerijom njemačke položaje na Žigantovici kod Stona i istočni dio uvale Prapratno i tamo zapalili šumu. Nisu poznati njemački gubici.

Napomena redakcije: Ova istorijska okosnica nije dokumentirana zbog toga što je ona sastavni dio knjige istog autora »Partizanske borbe na Pelješcu« a koja još nije štampana, ali će uskoro izaći iz štampe. Izdavač ove knjige je Muzej NOB općine Dubrovnik. U toj knjizi za svaki događaj spomenut u ovoj okosnici, napisana je i dokumentacija, pa autor nije smatrao potrebnim citirati dokumente posebno, jer se ova okosnica potpuno oslanja u tom smislu na pomenutu knjigu.

Orebić na
poluotoku
Pelješcu